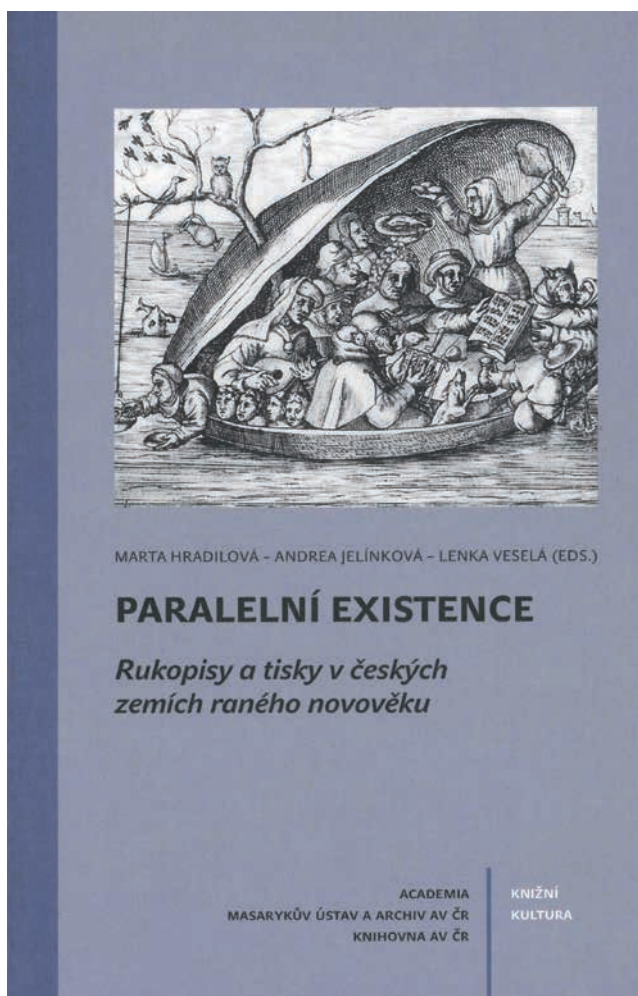

HRADILOVÁ, Marta – JELÍNKOVÁ, Andrea – VESELÁ, Lenka (edd.). *Paralelní existence: rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku*. Praha: Academia, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Knihovna AV ČR, 2020. Knižní kultura. Svazek 2. ISBN 978-80-200-3128-0, 978-80-88304-25-8, 978-80-86675-33-6.

Koncom roka 2020 vydalo Nakladatelství Academie v rámci svojej novej edície Knižní kultura kolektívnu monografiu s názvom Paralelní existence, rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku. Monografia prinášajúca nové pohľady na knižnú kultúru predbielohorskej doby sa skladá z 15 štúdií a je výsledkom medziodborovej spolupráce knihovedcov, historikov, hebraistov, literárnych historikov a kunsthistorikov. Iniciátorkami a editorkami monografie sú Marta Hradilová (Masarykův ústav a Archiv AV ČR), Andrea Jelínková a Lenka Veselá (Knihovna AV ČR). Monografia reflektuje dva tematické okruhy – materialitu knihy a paralelnú existenciu rukopisnej a tlačenej knihy. Štúdie o materialite knihy sa venujú vplyvu vonkajšej podoby knihy na čitateľa a na spôsoby vnímania textu. Druhý tematický okruh sa zameriava na obdobie knižnej kultúry, keď ruko-

pisy postupne strácajú význam informačného média a ich funkcie sa vplyvom kníhtlače výrazne menia. Produkcia rukopisnej knihy totiž neskončila ani v období po vynájdení kníhtlače, keď už tlačenej knihy dominujú. V monografii sa nachádzajú štúdie, ktoré nás informujú o interakcii rukopisu a tlače pri určitých typoch dokumentov – konkrétne pri spravodajských písomnostiach, erbovníkoch, pamätníkoch a jednolistových grafikách.

Úvodná štúdia Petra Voita charakterizuje a hodnotí české kníhtlačiarstvo v 1. polovici 16. storočia. Zaoberá sa v nej vplyvom tlačenej produkcie na vzdelanosť českej meštianskej spoločnosti v tomto období a prináša prehľad literárneho pohybu a rekonštrukciu čitateľských záujmov v oblasti svetskej literatúry. Porovnáva výskyt svetských tém v zahraničných a českých tlačiarňach, pričom si všima, čo sa v Čechách a na Morave v porovnaní so zahraničím netlačilo. Venuje sa jazykovému zloženiu a diferenciacii svetskej produkcie (114 titulov) do žánrových skupín, ale aj opakovaným vydaniám, najfrekvencovanejším autorom, prekladateľom a editorom. Oneskorený rozvoj českej typografie demonštruje na meškajúcom prenikaní vizualizačných prvkov (číslovanie strán a listov, errata, register, marginálie, kompletný titulný list a ďalšie) do produkcie českých a moravských tlačiarň.

Hana Pátková sa zaoberá vývojom písaného písma v 2. polovici 15. storočia, čiže v období prvotlačí. Na základe zachovaných rukopisov charakterizuje v Čechách používané typy písma. Všima si aj vzťah gotického a humanistického písma a prepojenie typu písma na konkrétne žánre.

Tlačené písmo je predmetom štúdie Bořka Neškudli. Zaoberá sa v nej tlačeným písmom českých prvotlačí a tlačí do polovice 16. storočia. Sleduje vzťah medzi písmom a jazykom tlače a tiež faktory, ktoré ovplyvňovali formu a výber písma tlačiarom. Pomocou nich vysvetľuje vznik a pretrvávanie dlhoročného úzu tlačíť jazykovo české tlače gotickými typmi písma.

Materialitou knihy sa zaoberá štúdia Veroniky Sladké. Zamerala sa na výskum typografických prostriedkov (papier, pergamen, tlačené písmo, sadzba textu, dekor), ktoré používala Jednota bratrská vo svojej ilegálnej tlačiarňi v Ivančiciach (1562 – 1578). Upozorňuje na typografickú a estetickú koncepciu bratrských kníh, či finančnú náročnosť niektorých vydání. Autorka zdôrazňuje aj dôležitú úlohu, ktorú v tomto procese zohrali bratrskí biskupi a členovia úzkej rady.

O vzťahu židovskej spoločnosti ku knižnej kultúre v 16. a na začiatku 17. storočia informujú dve štúdie. Pavel

Sládek sa venuje tlačenej produkcii učeneckej literatúry v hebrejčine v rokoch 1510 – 1630. O funkcii tlačenej knihy v židovskej kultúre, o židovských spôsoboch čítania a o vzťahu židovskej spoločnosti ku vzdelaniu informuje cez hebrejskú tlač Even ha-’ezer, ktorá bola prvýkrát vytlačená v Prahe v roku 1610. Paratexty tejto tlače, ktoré sa v českom preklade nachádzajú na konci štúdie, sprostredkovali zaujímavé informácie o jej vydavateľskom pozadí (financovanie, mecenát). Olga Sixtová sa zamerala na prekladovú literatúru v jidiš, pochádzajúcu z najstarších zachovaných pražských jidiš tlačí z rokov 1595 – 1600. Vďaka týmto prekladom si aj tí, ktorí neovládali dobre hebrejský jazyk, mohli prečítať základné náboženské knihy, často doplnené o výklady a komentáre. Autorka na základe analýzy paratextov piatich jidiš tlačí referuje o obsahu, účeloch a adresátoch prekladov a aj o tom, akými prostriedkami lákali k nákupu tlače.

Ranonovovekým rukopisom dedikovaným arcivojvodovi Ferdinandovi II. Tyrolskému sa venuje štúdia Marty Vaculínovej. Pramenou základňou jej výskumu bolo 50 rukopisov, ktoré boli Ferdinandovi II. nielen dedikované, ale sa aj zachovali v jeho knižnici (dnes sú uložené v Österreichische National Bibliothek). Autorka charakterizuje tento fond z tematického a jazykového hľadiska, pričom ho porovnáva s tlačami dedikovanými Ferdinandovi II. Jadrom príspevku je analýza rukopisných dedikácií, pri ktorej autorka skúmala autorov a motívy dedikácií, príležitosti ich vzniku, originalitu ich obsahu, varianty a formálnu úpravu. Pripojila aj súpis preskúmaných rukopisov usporiadaných podľa obsahu, ktorý obsahuje aj informácie o autorovi a diele.

Príspevok Jany Svobodovej a Jana Pišnu prináša všeobecnú charakteristiku českých a latinských tlačených dedikácií 16. storočia. Materiál pre svoj výskum čerpali z dvoch databáz – Knihopis a Bibliografie cizojazyčných bohemikálnych tisků 1501 – 1800. Výsledky náročného heuristického výskumu štatisticky zhodnotili a podrobili analýze, v rámci ktorej sa zamerali na formu, funkciu a štruktúru textu dedikácií. Podarilo sa im odhaliť vysokú mieru napodobňovania dedikácií, prechádzajúcu v niektorých prípadoch až k plagiátorstvu. Upozorňujú aj na nové typy dedikácií – inštitucionálnu a zdieľanú.

Príchodom tlačenej knihy sa začali postupne meniť aj fondy kláštorných knižníc. Štúdia Marty Hradilovej sleduje túto problematiku v knižnici českokrumlovského minoritného kláštora. Prenikanie prvotlačí do fondu tohto kláštora skúma s pomocou rukopisného katalógu z roku 1502 a dvadsiatich zachovaných prvotlačí. Zaoberá sa ich obsahovým zameraním a spôsobmi, ktorými boli získané do knižnice.

O tom, že prechod od skriptografického k typografickému médiu prebiehal pomalšie a komplikovanejšie, ako nás informovali doteraz dejiny knižtlače, približuje štúdia Kamila Boldana. V nej sa autor venuje prostejovskému rodákovi Janovi Filipcovi (1431 – 1509), ktorý bol diplomatom uhorského kráľa Mateja Korvína a od roku 1476 biskupom vo Veľkom Varadíne (dnes Oradea v Rumunsku). Už v tomto čase inklinoval k františkánskemu rádu, podieľal sa na založení františkánskych kláštorov (Skalica, Javor), až nakoniec v roku 1492 sám vstúpil do tohto rádu. Zachovali sa dva rukopisy so štatútmi minoritského rádu z rokov 1498 a 1499, ktoré Jan Filipec odpísal a venoval kláštoru v Be-

chyni. Autor štúdie hľadá odpoveď na otázku, prečo Filipec, ktorý nechal v rokoch 1484 a 1488 vytlačiť liturgické knihy pre olomouckú diecézu a zrejme aj pomohol uviesť knižtlač na Moravu (1486), nezakúpil pre bechynských františkánov tlačené vydania? A či zachované kódexy naozaj odpísal sám Filipec?

Už počas 15. storočia došlo v strednej a západnej Európe k rozvoju jednolistovej grafiky, ktorá bola určená ako obrazový materiál do ručne písaných kníh. Mierou integrácie tejto grafiky do rukopisných kníh v českom a moravskom kultúrnom prostredí sa venuje štúdia Jiřího Černého. Na zachovaných kódexoch demonštruje v akej miere a akými spôsobmi využívali jednolistovú grafiku českí pisári a používatelia, pričom tieto zistenia porovnáva so situáciou v južnom Nemecku a v regiónoch dnešného Beneluxu. Jeho závery podporujú tvrdenie, že v Čechách a na Morave nepôsobili v 15. storočí žiadne grafické ateliéry.

Od polovice 15. storočia kolovalo v spoločnosti množstvo rozmanitých spravodajských písomností v písanej aj tlačenej forme. Vzťah písaných a tlačených novín od polovice 15. do polovice 17. storočia skúma Kateřina Pražáková. Hlavný dôraz pritom kladie na tlačené spravodajstvo, jeho druhy, rozšírenie a vplyv na spoločnosť. Venuje sa aj ručne písanému spravodajstvu (spravodajské listy, ručne písané noviny zamerané na politické a vojenské udalosti) či príležitostným textom (opisy bojov, korunovácií, oslavné básne, pamflety, predpovede, kalendária, závery zemského snemu a iné) a letákom (opisy prírodných katastrof, astronomických úkazov, kriminálnych historiek, zázrakov), ktoré sa objavovali v písanej aj tlačenej podobe. Autorka vo svojej štúdií názorne ukázala, ako rukopisné spravodajstvo tomu tlačenému nielen predchádzalo, ale ho aj po 150 rokov sprevádzalo a doplňovalo.

Erbovníkom, ako knižným zbierkam kreslených, maľovaných či tlačených erbov a znakov sa venuje štúdia Martiny Hrdinovej. Na príklade príležitostného erbovníka – Kroniky Kostnického koncilu Ulricha Richentalu približuje, aké možnosti a limity priniesla knižtlač pre zobrazovanie erbov v 15. a 16. storočí v rukopisnej a tlačenej forme. Samostatnú pozornosť venuje spôsobom, ako sa tlačené médium vysporiadalo s vyjadrením farby v erboch (textové vysvetlivky, písmenkové skratky, šrafovanie). Autorka sa zaoberá aj využívaním erbov v bohemikách 16. storočia, kde slúžili k reprezentácii a identifikácii osôb, ktoré sa podieľali na vydaní tlače, čo názorne predstavuje na viacerých príkladoch.

Vzťah rukopisnej a tlačenej knihy na príklade pamätníkov (štambuch, album amicorum) skúma Marie Ryantová. Rozvoj pamätníkov nastal v 50. rokoch 16. storočia v prostredí wittenberskej univerzity a rýchlo sa rozšíril. Autorka sleduje tento rozvoj v rámci 16. storočia, pričom si všima formálne premeny pamätníkov. Z tlačených kníh, ktoré sa používali pre účel pamätníka sa zamerala na predtlačené štambuchy. Predstavuje prvé predtlačené štambuchy lyonského tlačiaru Jeana de Tournes aj frankfurtského nakladateľa Sigmunda Feyerabenda, pričom sa detailne zamerala na vydavateľské aktivity slávneho rytcu Theodora de Bry (1528 – 1598) a jeho synov. Títo vydali v poslednom desaťročí 16. storočia veľmi honosné a na rytiny bohaté štambuchy, v ktorých využili vtedy obľúbené emblémy. Súčasťou štúdie sú aj opisy

emblematických vyobrazení a zoznam sentencií dvoch štambuchov (1592, 1611) z dielne Bryovcov.

Štúdia Martiny Šárovcové analyzuje súčasný stav výskumu českej knižnej maľby raného novoveku. Poukazuje na to, že doterajší výskum bol zameraný len na iluminované hudobné rukopisy utrakvistickej proveniencie a že tlačená a rukopisná knižná kultúra boli skúmané oddelene. Autorka navrhuje nové kontexty výskumu, hlavne širší typologický rozsah iluminovaných rukopisov (modlitebné knihy, iluminované listiny, maľované doplnky do stredovekých iluminovaných rukopisov, či premaľby v nich). Nepovšimnutá zostala aj problematika ručne kolorovaných, iluminovaných a pozlátených ilustrácií v prvotlačoch a starých tlačiach. Autorka vidí perspektívy v medziodborovom výskume, ktorým by sa dali skúmať autori ilustrácií a ich väzby na objednávateľov.

Prezentovaná monografia sa po formálnej stránke vyznačuje kvalitnou grafickou úpravou, oživenou fareb-

nými ilustráciami a tabuľkami. Užitočnou súčasťou knihy sú spoločný zoznam literatúry, zoznam ilustrácií a dva registre, ktoré obsahujú mená a zemepisné názvy zo všetkých 15-tich štúdií. Monografiu vnímam ako inšpiratívnu ukážku transdisciplinárneho prístupu a publikačného výstupu pre oblasť dejín knižnej kultúry všeobecne. Kolektívu autorov sa podarilo nielen priniesť nové a zaujímavé zistenia, ale aj ponúkli nové perspektívy do tradičného výskumu českej knižnej kultúry.

Michaela Sibyllová

Univerzitná knižnica v Bratislave

Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí

Michalská 1

814 17 Bratislava